CZU: 811.135.1
ORCID: 0000-0002-0725-4893

Galaction VEREBCEANU
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

STUDIU LINGVISTIC ASUPRA MANUSCRISULUI *SANDIPA*. GRAFIA (1)

Linguistic research on the *Sandipa* handwritten. Writing 1

Abstract: There is examineted inventory of letters used at the imitating, by the scribe Ioan Crăciun from Ștefănești Dorohoi, the folkloric novel text Sandipa, contain between the files 1 and 101 of the Romanian research from 1798 and preserved into the State Library of Russia (Moscow). It is important to establish the values of the Cyrilic polyphon letters or the letters that have phonetic corespondences harder to specify.
Keywords: copy, grapheme, research, letter, suprawording, sound-type, text, phonetic value.

Rezumat: Este examinat inventarul slovelor folosite la copierea, de către scribul Ioan Crăciun din Ștefănești, Dorohoi, a textului romanului popular *Sandipa*, cuprins între filele 1^{r} și 101^{r} ale unui manuscris românesc de la 1798 și păstrat la Biblioteca de Stat a Rusiei (Moscova). Accentul principal se pune pe stabilirea valorii literelor chirilice polifone sau care au corespondențe fonetice mai greu de precizat.
Cuvinte-cheie: copie, grafem, manuscris, slovă, suprascriere, sunet-tip, text, valoare fonetică.

Recent, a fost pus în circulație științifică, prin metoda transcrierii interpretative, textul integral al manuscrisului intitulat *Sandipa*, *adică poveste lui Chir-Împărat* (vezi Verebceanu 2017: 35–55; 67–89; 113–130), una din numeroasele variante românești ale romanului popular de origine indiană *Sindipa*, pătruns în literatura noastră la începutul secolului al XVIII-lea. În partea introductivă a ediției, se precizează, bunăoară, că versiunea moldovenească, puțin cunoscută în literatura de specialitate, datează din 1798, a fost copiată de Ioan Crăciun din Ștefănești, Dorohoi, se conține într-un manuscris românesc, cota 824, fondul *Grigorovici*, păstrat la Biblioteca de Stat a Rusiei (Moscova) și are 101 file.

Într-un alt studiu apărut de curând (vezi Verebceanu 2019: 49-63), au fost prezentate unele aspecte de ordin filologic referitoare la descrierea manuscrisului, datarea, localizarea și filiația textelor. Colaționarea manuscrisului moscovit, de exemplu, cu alte 9 copii bucureștene ale romanului, anterioare sau posterioare manuscrisului analizat, a evidențiat faptul că versiunile românești cercetate – toate provenite dintr-un singur

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

prototip – înregistrează evidente similitudini, iar deosebirile nesemnificative dintre texte se datorează copiştilor care au intervenit, pe alocuri, cu diverse soluţii de traducere şi adaptări particulare.

Prin cercetarea pe care o iniţiem acum ne propunem să continuăm investigaţia asupra manuscrisului *Sandipa*, analizând trăsăturile lingvistice (grafice, fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale) proprii textului de la 1798.

Aşadar, un prim aspect al cercetării de faţă este examinarea semnelor grafice folosite, de scrib, la transcriere. Vor fi analizate, în primul rând, acele litere chirilice care înregistrează mai multe valori fonetice sau au corespondenţe fonetice mai greu de precizat, precum şi alte aspecte ce ţin de particularităţile scrierii cu litere chirilice.

Inventarul literelor chirilice. Textul manuscrisului *Sandipa* foloseşte următoarele semne grafice: **а** (cu variantă majusculă **А**), **б**, **в**, **г**, **д** (cu variantă suprascrisă), **є**, **ж**, **з**, **и**, **ї**, **й**, **к**, **л**, **м**, **н**, **о**, **п**, **р** (cu variantă suprascrisă), **с** (cu variantă suprascrisă), **т** (cu variantă suprascrisă), **ѳ**, **ф** (cu variantă suprascrisă), **х**, **ц**, **ч**, **ш**, **щ** (= **ꙗ**), **ъ**, **ѣ**, **ю**, **ꙗ**, **ѧ**, **ѫ**, **ѡ**, **ѯ**, **ѱ**, precum şi ligatura **єа**. Cu valoare numerică, după modelul alfabetului grecesc, se întrebuinţează slovele: **в** (= 2), **г** (= 3), **д** (= 4), **є** (= 5), **ѕ** (= 6), **з** (= 7), **и** (= 8), **гї** (= 13), **єї** (= 15), **н** (= 50), **р** (= 100).

Valoarea slovelor. În interpretarea grafiei manuscrisului *Sandipa* s-a ţinut seama de principiile general acceptate în literatura de specialitate ale scrierii slavone româneşti şi de valoarea semnelor grafice în textele slave. Ca punct de referinţă, s-a luat fonetica limbii române din secolul al XVIII-lea şi, totodată, stadiul atins de graiurile dacoromâne din perioada respectivă. În cazul în care stabilirea corespondenţelor dintre litera chirilică şi sunetul-tip nu s-a putut face sau a fost îndoielnică, s-a făcut referinţă la starea limbii române literare actuale. În situaţia de la urmă, s-a avut în vedere, de exemplu, deosebirea dintre *ă* şi *î*, greu de făcut în scrisul chirilic din perioada de referinţă din cauza că una şi aceeaşi slovă, **ъ**, era folosită pentru redarea celor două sunete.

Examinate sub raportul valorii fonetice, slovele folosite în manuscrisul *Sandipa* pot fi repartizate în trei grupe caracteristice: 1) o slovă corespunde unui sunet-tip; 2) mai multe slove corespund unui sunet-tip şi 3) o slovă corespunde mai multor sunete-tip.

Dintre acestea, cele mai numeroase sunt slovele din prima grupă, care au, în toate poziţiile posibile, o singură valoare fonetică, uşor de stabilit: **а** = *a*, **б** = *b*, **в** = *v*, **д** = *d*, **ж** = *j*, **з** = *z*, **л** = *l*, **м** = *m*, **н** = *n*, **п** = *p*, **р** = *r*, **с** = *s*, **т** = *t*, **ф** = *f*, **х** = *h*, **ц** = *ţ*, **ч** = *č*, **ш** = *ş*, **щ** = *şt*, **ѱ** = *ps*, **ѳ** = *t*, **ѫ** = *ğ*, **ѭ** = *iu*. Iată câteva exemple: **авжндꙋ**[1] = ***a**vând* (1ᵛ), **вабъ** = ***ba**bă* (39ʳ), **дѳбънндъ** = ***d**obândă* (87ᵛ), **жѕ′ръмъ̲нт′л̲** = ***j**urământul* (33ʳ), **мещешꙋ̵ирилє** = *me**şte**şugurile* (1ʳ), **пєдѣѱа** = *pe**dea**psa* (94ᵛ), **пꙋ̵нцилє** = *pun**gi**le* (80ʳ), **поф̲ѳа** = *pof**ta*** (67ᵛ), **тър̲зъѕ′** = ***t**ârzâu* (14ᵛ), **вѳи̲ичєл̲** = ***v**oinicel* (98ᵛ). Valoarea celorlalte litere chirilice, deosebite de cele menţionate mai sus prin faptul că sunt polifone sau au corespondenţe fonetice mai greu de precizat, va fi stabilită în continuare.

[1] Pentru a păstra caracteristicile grafice ale textului, am reţinut, din toate semnele diacritice folosite, doar slovele suprascrise, marcându-le prin subliniere. Totodată, cuvintele au fost transpuse întocmai în română.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

г şi к

Ambele slove, *glagol* şi *kaku*, notează, în funcţie de poziţie, două variante ale unui sunet. Aflate înaintea unei consoane sau unei vocale nepalatale, **г**, **к** corespund velarelor *g* şi, respectiv, *k*: **глас** = ***g**las* (17r), **грабъ** = ***g**rabă* (30v), **wграда** = *og**r**ada* (39r), **виклешꙋг** = *vicleşu**g*** (56v), **негꙋстиорїе** = *ne**g**ustorie* (78v), **крꙋнш** = ***c**runt* (44r), **неклътиш** = *nec**l**ătit* (83r), **ккокоу** = ***c**ucon* (1v), **фок** = *fo**c*** (48r). Urmate de *e* sau *i* ori de un diftong care începe cu o vocală prepalatală, slovele în discuţie notează oclusivele palatale, redate în română prin *gh*, *ch*: **ꙋнгю** = *un**gh**iu* (18v), **дꙋгѣнъ** = *du**gh**eană* (29v), **кемъ** = ***ch**emă* (36v), **кипꙋл** = ***ch**pul* (5r).

є

Litera chirilică, numită *est*, apare notată în toate cele trei poziţii, la început, la mijloc şi la sfârşit de cuvânt. În poziţie iniţială (doar în unele cuvinte) şi când este precedată de consoană sau de vocală, **є** corespunde sunetului *e*: **єлинѣскъ**= ***e**linească* (1r),**ѳчепе** = *în**c**epe* (4r), **ѳпъръцїе** = *împărăţi**e*** (10r). La iniţială de cuvânt şi de silabă, urmând o regulă veche a ortografiei slavone (vezi Bărbulescu 1904: 72, 80–81, 101–109; Densusianu II 1961: 35), păstrată şi în româna literară actuală, **є** marchează diftongul *ie*: **єши** = ***ie**şi* (35r), **бирꙋєскꙋ** = *biru**ie**scu* (51r), **плоае** = *ploa**ie*** (55r). **є** notează valoarea *e* deschis în formele verbale de imperfect, persoana a 3-a singular şi plural: **аве** = *av**e*** (4r), **къде** = *că**de*** (41v), **фъче** =*făc**e*** (1v), **нꙋ ва пꙋте** = *nu va put**e*** (34v), **вре** = *vr**e*** (3v) şi în forma pronumelui şi adjectivului posesiv **ме** = *m**e*** (6v), precum şi, uneori, în finala unor substantive feminine articulate: **чинсте та** = *cinst**e** ta* (41r), **ѳн лꙋме ачаста** = *în lum**e** aceasta* (50r), **лꙋмънаре еи** = *lumânar**e** ei* (50r), **мꙋере та** = *muier**e** ta* (11v), **ръпеґꙋне апїи** = *răpegiun**e** apii* (20v), **цинтоаре ѳпъратꙋлꙋи** = *ţiitoar**e** împăratului* (1r), **съ ꙋмплꙋ време** = *să umplu vrem**e*** (4v) etc.

Comentarii aparte necesită câteva cazuri particulare înregistrate în textul cercetat: apariţia neaşteptată a slovei **є** în anumite contexte. În primul caz, semnul grafic **ѣ**, care, în mod normal, marchează segmentul grafic *ea*, este înlocuit de slova **є**: **съ нꙋ амъцескъ** = *să nu amăg**e**scă* (86r), **мъ ацептъ** = *mă aşt**e**ptă* (31v, 65v, 79r, 79v, 81r), **ѳндръзнелъ** = *îndrăzn**e**lă* (53r), **съ опрескъ** = *să opr**e**scă* (89v), **съ зворескъ** = *să zvor**e**scă* (53v). Valoarea *ea* a slovei este confirmată de prezenţa alternanţei **є** ~ **ѣ** în aceleaşi cuvinte de pe file diferite sau chiar pe aceeaşi filă: **съ се ферескъ** = *să se fer**e**scă* (35v) ~ **съ се ферѣскъ** = *să se fer**ea**scă* (37r), **лем скрис** = *le-m scris* (62r) ~ **нꙋ лѣм циꙋш** = *nu le-**a**m ştiut* (68r), **съ мергъ** = *să m**e**rgă* (12v, 24r, 27r) ~ **съ мѣргъ** = *să m**ea**rgă* (5r, 7v), **мꙋерескъ** = *muier**e**scă* (74r) ~ **мꙋерѣскъ** = *muier**ea**scă* (54r), **виклен** = *vicl**e**n* (39r, 101r) ~ **виклѣн** = *vicl**ea**n* (44v), **викленъ** = *vicl**e**nă* (19r, 26v, 94v) ~ **виклѣна** = *vicl**ea**na* (18r, 19v, 20r, 21v, 27v, 31r, 45v, 51v, 58v, 93r), **съ те избъвескъ** = *să te izbăv**e**scă* (28v) ~ **избъвѣскъте** = *izbăv**ea**scă-te* (28v), **съ мъ избъвѣскъ** = *să mă izbăv**ea**scă* (28v). Fenomenul, atestat în cele mai vechi texte româneşti (vezi Densusianu II 1961: 35; Teodorescu, Gheţie 1977: 61; Chivu 1993: 145), a fost explicat ca o deprindere grafică de influenţă slavă (vezi Densusianu II 1961: 35).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

În alt caz, **є** este notat în locul lui **и**, atestările fiind la fel de numeroase[2]. Bunăoară, substantivul *copil*, cu derivatele lui și forma feminină *copilă*, înregistrează 49 de apariți, toate însă cu **и** substituit: **копел** = *copel* (20r), **кѡпелѹ̲л** = *copelul* (92r), **кѡпелѹ̲лѹ̲и** = *copelului* (97v), **кѡпелъ** = *copelă* (22r). Iată și câteva exemple alternante: **съ афле** = *să afle* (conj. pz. pers. 2 sg., 35v) ~ **съ афли** = *să afli* (42v), **фелософѹ̲л** = *felosoful* (98r) ~ **философѹ̲л** = *filosoful* (1r), **мѹ̲ереще** = *muiereşte* (51v) ~ **мѹ̲ерещи** = *muiereşti* (19v), **ѹ̲чегаш** = *ucegaş* (99v) ~ **ѹ̲чигаш** = *ucigaş* (97v), **ѹ̲неи** = *unei* (m. pl., 90v) ~ **ѹ̲нїи** = *unii* (88v).

Au fost consemnate și exemple în care **є**, alternând, uneori, cu **ꙗ** sau, mai rar, cu **ѧ**, echivalează cu diftongul *ia*: **съ бирѹ̲ес̲къ** = *să biruescă* (40v), **съц гръескъ** = *să-ț grăescă* (40r) ~ **съ нѹ̲ гръꙗс̲къ** = *să nu grăiască* (72v) ~ **съ гръѧс̲къ** = *să grăiască* (7r, 8v, 11r), **вїеца лѹ̲и** = *vieța lui* (55v), **вїецъ** = *vieță* (93r) ~ **вїꙗца** = *viiața* (16v) ~ **вїѧца** = *viiața* (2v, 5v, 9v, 21r). Același segment fonetic, obținut de data aceasta prin sinereză, ne întâmpină în legăturile sintactice: **меї** = *me-i* (86v), **ме ѹ̲** = *me-u* (19r; cf. **мїѧ ѹ̲** = *mi-iau* 11r)[3].

Semnalăm, în sfârșit, un caz mai puțin întâlnit în textele vechi prin care valoarea diftongului *ea*, notat în mod normal prin slova **ѣ** (vezi *infra*), este redată cu ajutorul grupului de slove **еа**: **авеа** = *avea* (24r); cf. **авѣ** = *avea* (17r).

и, ї și й

Slovele *ije*, *ii* și *i* marchează sunetul *i* plenison (**и**, **ї**), *i* semivocalic (**и**, **ї**, **й**) sau pseudo- *i* final (**и**). Întrebuințarea celor trei semne grafice se făcea potrivit normelor stabilite de ortografia limbii slavone, practică preluată de scrierea chirilică românească (vezi Jaghić 1968: 123): **и** cu valoare silabică apare notat la început de cuvânt: inima = ***i**nima* (15r), **ис̲питъ** = ***i**spită* (39v), în poziție mediană numai înaintea unei slove-consoană: **мещешѹ̲мирилє** = *meșteșug**i**rile* (1r), **сан̲днпїи** = *Sand**i**pii* (3v) și la sfârșit de cuvânt: **плъти** = *plăt**i*** (85r); **и**, redând însă un *i* semivocalic sau un pseudo- *i* final și marcând caracterul palatal al consoanei precedente, apare doar la sfârșit de cuvânt: **мѹ̲ерїи** =*muier**ii*** (46v), **ас̲кѹ̲лци** = *asculț**i*** (21r), **съ фачи** = *să fac**i*** (25r). **ї**, cu valoare plenisonă, este scris numai înaintea unei slove-vocală: **касїи** = *cas**ii*** (3v), **wсър̲дїе** = *osârd**ie*** (4r), **съ вїе** = *să v**ie*** (72r); cf. însă zi|a = *zioa* (57v); **й**, redând un *i* semivocalic și apărând în poziție finală, este ortografiat rar: **бабїй** = *babi**i*** (51r).

о și ѡ

Între aceste două slove, *on* și *omerga*, nu există vreo deosebire din punctul de vedere al valorii fonetice, ambele marchează sunetul *o*. Întrebuințarea lor este determinată însă de anumite contexte, conform regulilor ortografice stabilite de Constantin Filozoful (vezi

[2] Această substituire a fost explicată ca „o particularitate dialectală caracterizată prin pronunțarea lui *i* ca un sunet apropiat de *e*” (Densusianu II 1961: 50). Aceeași idee este susținută și în alte studii (vezi, de exemplu, Teodorescu, Gheție 1977: 61).

[3] Toate substituirile discutate au fost transcrise prin *ea*, în primul caz, prin *i*, în al doilea caz, și prin *ia*, în al treilea caz, formele din text fiind semnalate în aparatul critic al ediției (vezi Verebceanu 2017: 35–55; 67–89; 113–130).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

Bărbulescu 1904: 395-396; Jaghić 1968: 122-123): slova **о** este notată, mai ales, în poziție mediană, după consoană: **аколо** = *acolo* (16r), **философѹл** = *filosoful* (1r), **поронче̲ск** = *poroncesc* (81r), iar slova **ѡ** este preferată la început de cuvânt: **ѡвраз̲** = *obraz* (64v), **ѡ ѡглинд̲ъ** = ***o** oglindă* (18r), **ѡраш** = ***o**raș* (38v), în mijloc: **гѡалъ** = *go**a**lă* (25v), **сѡкѡтїе** = *s**o**cotie* (74r), zi|a =*zi**o**a* (57v) sau la sfârșit de cuvânt, după slova-vocală: **вреѡ** = *vre**o*** (7v): cf. dar și **акѡло** = *ac**o**lo* (49v), **акола** = *acol**o*** (62r, 73r).

În câteva exemple, **о** pare să marcheze diftongul *oa* (*ua*)[4] din limba română actuală: **котиле** = *c**o**tile* (50r), **грозниче** =*gr**o**znice* (51r).

În poziție mediană, la început de silabă, slova **ѡ** din exemple ca **амъндоаѡ** = *amân-doa**o*** (67v), d|a| = *doa**o*** (97r), **ноаѡ** = *noa**o*** (100r) notează, conform unor cercetări, un segment fonetic care în româna actuală este redat prin diftongul *oa* (*ua*) (vezi Avram 1964: 85-86; Pătruț 1958: 661-665).

ѹ

Slova *uc* notează două valori: *u* plenison: **бѹкѹрїе** = *b**ucu**rie* (69v), **кѹконѹл** = *c**u**con**u**l* (1v) și *u* semivocală din componența diftongilor: **съ фїѹ** = *să fi**u*** (2v), **ръѹ̲** = *rău* (9r), **стаѹ̲** =*sta**u*** (79r).

O distribuție diferită are ѹ în poziție finală, fiind notat sau nu în componența unui grup consonantic: **кѹноскѹ** = *cunos**cu*** (9r), **лем̲нѹ** = ***le**mnu* (85r), **мерг̲ъндѹ** = *mergâ**ndu*** (13r), dar și **кѹвънт** =*cuvâ**nt*** (60v), **аѹ фост** =*au fost* (70v), **ґюръмъ̲нт** = *giurământ* (61r), **мѹл̲цемес̲к** = *mulțeme**sc*** (47v), **сѹпт** = *supt* (69v), **тъкънд** =*tăcâ**nd*** (47v), **гжнд** = *gâ**nd*** (2v). Exemple alternante se constată chiar în cadrul aceluiași cuvânt: **ас̲кѹн̲сѹ** = *am ascu**nsu*** (25v) ~ **ас̲кѹн̲с** = *ascu**ns*** (13r), **аѹ̲зинд̲ѹ** = *auzi**ndu*** (19v) ~ **аѹ̲зинд̲** = *auzi**nd*** (10v), **къндѹ** = *câ**ndu*** (33r) ~ **къндъ** = *câ**nd*** (1v), **фъгъдѹескѹ** = *făgăduie**scu*** (2v) ~ **фъгъдѹес̲к** = *făgăduie**sc*** (2v), **философескѹ** = *filosofe**scu*** (13r) ~ **философес̲к** = *filosofe**sc*** (6v). Mai rare sunt cuvintele în care ѹ apare după consoană simplă: **ѹн̲ бъешѹ** =*un băie**șu*** (34r), **лѣкѹ** = *lea**cu*** (95v), **прецѹ** = *pre**țu*** (83v).

Este greu să presupunem că în exemplele de mai sus ѹ ar putea avea caracter silabic. Înclinăm să credem că în contexte de felul acesta apariția slovei ѹ s-ar putea datora unei obișnuințe grafice, păstrate de tradiția scrierii slavone, sau unui arhaism fonetic[5].

ъ și ѫ

Dintre cele două *ieruri* ale scrierii românești cu alfabet chirilic, **ъ** și **ь**, în textul manuscrisului *Sandipa* se întrebuințează doar primul, *ierul mare*. Pozițiile obișnuite ale slovei sunt mijlocul și sfârșitul cuvântului, după o slolvă-consoană, marcând valorile *ă* și *î*: **бъпрън̲** = *bătrân* (9v), **съ кърпѣскъ** = ***să cârpească*** (48r). Cu valoarea zero, **ъ** apare rar: **мѹл̲пъ плѫн̲це** = *mult plânge* (44r).

[4] După unii autori, în exemple de felul acesta s-ar putea vorbi de conservarea lui *o* (vezi Rosetti, Cazacu, Onu 1971: 138).

[5] Valoarea lui *u* în poziție finală este obiectul unor discuții controversate (vezi Iordan 1959: CXXIII–CXXIV; Rosetti 1986: 645–647; Gheție 1971: 493–496; Rosetti 1972: 167–169; Gheție 1972: 309–311).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

Slova *ius* se folosește doar în poziție mediană după consoană, înregistrând un număr de apariții nu prea mare, și notează vocala *î*: **авѫнд** = *având* (1ᵛ), **кѹноскѫнд** = *cunoscând* (5ᵛ), **плѫнџе** = *plânge* (37ᵛ), **сѫнт** =*sânt* (67ʳ), copistul manuscrisului întrebuințând mult mai des slova **ъ**, pentru a reda același sunet.

ѣ, ѧ și ѩ

Slovele *iati*, *ia* și *iaco* notează, în general, diftongii *ea* și *ia*, situate în diferite poziții.

ѣ, aflată în poziție tare (când slova este urmată în silaba următoare de o vocală centrală și posterioară), apare după slovă-consoană, redând diftongul *ea*: **авѣ** = *avea* (17ʳ), **дѹгѣнъ** = *dugheană* (46ᵛ), **ѳнноппѣзъ** = *înnopteză* (87ʳ), **рѣ** = *rea* (49ᵛ), **рѹмънѣскъ** = *rumânească* (1ʳ). Același segment fonetic, *ea*, este notat și în legăturile sintactice: **дѣ** = ***de-a*** (70ᵛ), **лѣѹ** = ***le-au*** (1ʳ), **нѣѹ** = ***ne-au*** (80ᵛ), **тѣѹ** = ***te-au*** (69ʳ).

La fel ca în alte texte aparținând perioadei vechi, și în textul manuscrisului *Sandipa* **ѣ**, accentuat sau neaccentuat, în poziție *e* este notat frecvent. Împărtășim ideea mult discutată în literatura de specialitate că, în aceste contexte, slova redă valoarea *e* deschis, caracteristică și astăzi unor graiuri românești (vezi Gheție 1968: 501–508; Gheție 1977: 79–86), sau *e*, valoare consemnată în recomandările ortografice și ortoepice ale autorilor de gramatici din epocă (vezi Ursu 1960: 33–46)[6]. Atestările cu **ѣ** = *e*, eventual *e* deschis, fiind foarte numeroase, ne limităm doar la unele exemple în care slova *iati* este concurată de **є**: **черѣци** = *cereți* (83ʳ) ~ **черє** = *cere* (77ᵛ), **ва фачѣ** = *va face* (51ᵛ) ~ **ва фаче** = *va face* (60ᵛ), **пѣдѣпсъ** = *pedeapsă* (41ʳ) ~ **педѣѱа** = *pedeapsa* (94ᵛ), **съ тѣме** = *să teme* (5ᵛ) ~ **съ тєме** = *să teme* (52ʳ), **вѣчини** = *vecini* (63ᵛ) ~ **вєчинїи** = *vecinii* (64ᵛ).

ѧ apare la inițială de cuvânt, notând fie diftongul *ea*: **ѧ** = *ea* (8ʳ), fie diftongul *ia*: **ѧкъ** = ***ia****că* (80ʳ), **ѧрнъ** = ***ia****rnă* (54ᵛ), inclusiv *ia* rezultat prin sinereză: **ѧм** = ***i-a****m* (69ᵛ), sau la început de silabă: **ачєѧ** = *ace****ea*** (2ᵛ), **дърѹѧскъ** = *dăru****ia****scă* (54ʳ), **фимєѧ** = *fime****ia*** (46ᵛ).

ѩ, redând diftongul *ia*, este notat la inițială de cuvânt: **ѩрба** = ***ia****rba* (8ʳ), **съ ѩсъ** = *să* ***ia****să* (94ᵛ), la început de silabă: **съ мѹрѹѩскъ** = *să muru****ia****scă* (96ʳ), **съ ръндѹѩскъ** = *să rându****ia****scă* (13ʳ) sau în poziție metafonică: **ѩ** = *i-a* (62ᵛ), **ѩѹ** = ***i-a****u* (3ʳ).

În cazul slovelor **ѧ** și **ѩ**, se constată apariții alternande, slovele concurându-se în aceleași cuvinte: **ѧ** = *ea* (pron., 69ᵛ) ~ **ѩ** = *ea* (62ᵛ), **съ гръѩскъ** = *să grăia****scă*** (7ʳ) ~ **съ гръскъ** = *să grăia****scă*** (93ᵛ), **ѩ** (54ʳ) = ***ia****r* (54ʳ) ~ **ѩръ** = ***ia****ră* (1ʳ), **съ се тъмъдѹѩскъ** = *să se tămădu****ia****scă* (23ʳ) ~ **съ тъмъдѹскъ** = *să tămădu****ia****scă* (90ʳ).

ѳ

Slova *în*, folosită exclusiv la inițială de cuvânt, este echivalentul grafic al unor segmente fonetice pe care limba română literară le redă prin *î*, *îm*[7] și *în*: **ѳи** = ***îi*** (6ʳ), **ѳл** = ***îl*** (15ʳ), **ѳнкъ** = ***încă*** (33ᵛ), **ѳнбръцошап** = ***îm****brățoșat* (1ᵛ), **ѳнпъраπє** = ***îm****părate* (57ʳ), **ѳкълекъ** = ***în****călecă* (52ʳ), **ѳпъмплъриле** = ***în****tâmplările* (72ᵛ).

[6] Privitor la istoria fenomenului, vezi Ivănescu 1944-1945: 216–228; Ionașcu 1958: 425–432; Avram 1964: 14–23; Teodorescu 1970: 157–170.

[7] Grupul de slove **ѳн**, precedat de labiale, a fost transcris *îm*, conform normelor ortografice actuale.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

Grupuri de slove

Singurul grup de slove întrebuințat în text este cel de origine slavă **ър** = *îr*[8], care înregistrează două ocurențe: **връ̲сма** = *vrâsta* (83r), **връ̲стъ** = *vrâstă* (92r); cf. însă **вързма** = *vârsta* (100r).

Suprascriere

La fel ca în toate textele vechi românești redactate cu alfabet chirilic și în manuscrisul *Sandipa* slovele sunt scrise deasupra rândului. Această modalitate de scriere se realizează conform indicațiilor stabilite de ortografia chirilică (vezi Strungaru 1961: 474–487; Vîrtosu1964: 120–148).

De cele mai multe ori, sunt suprascrise consoanele din mijlocul și sfârșitul cuvântului, folosindu-se mai multe procedee de suprascriere.

Suprascrierea prin natură – scrierea deasupra rândului a primei slove dintr-un grup consonantic – este consemnată în mai multe exemple, în această poziție întâlninu-se de fapt majoritatea literelor chirilice: **ръ̲бда** = *răbda* (95v), **ибо̲вникъ** = *ibovnică* (24r), **нъдъ̲жд҃е̲ск** = *nădăjduiesc* (33r), **избъвѣ̲скъ** = *izbăvească* (29r), **мн҃лте** = *multe* (32r), **м҃мплъ̲нд҃съ** = *umplându-să* (20v), **ѧцелѣ̲птъ** = *înțeleaptă* (45r), **пр҃ча̲съ** = *purceasă* (56r), **сиринѣ̲скъ** = *sirinească* (1r), **плаа̲тникъ** = *platnică* (82r), **аф̲лъ** = *află* (38r), **поⷯ҃а** = *pohta* (16v), **ръ̲шницъ** = *râșniță* (18r).

Suprascrierea prin poziție – scrierea deasupra rândului a slovei care închide silaba sau cuvântul – este la fel de frecventă: **слаб̲** = *slab* (71r), **нъравъ̲** = *năravv* (101r), **драг̲** = *drag* (26v), **кред̲** = *cred* (64r), **км҃пънъ** = *cumpănă* (68r), **ѧнцелеп̲чюне** = *înțelepciune* (75r), **ѧнторкъ̲нд҃съ** =*întorcându=să* (26r), **философ̲** = *filosof* (34r).

Suprascrierea prin contracție – scrierea deasupra rândului a slovei din finală de cuvânt după care se omite o vocală – se întâlnește mai rar, consoana suprascrisă fiind, de regulă, S, iar vocala contrasă este **ъ**: **адв҃с̲** = *adusă* (40r), **кас̲** = *ca să* (35v), **ѧдап̲** = *îndată* (24v), **със̲** = *să să* (35r), **пас̲** = *pasă* (89r), **ръмас̲** = *rămasă* (24v).

Se atestă destul de frecvent și suprascrierea unui grup de slove: **адекъ̲** = *adecă* (18r), **галбин҃и** = *galbini* (34r), **ѧнпърап̲** = *împărat* (13v), **съ ѧвъ̲рт҃ѣ̲скъ** = *să învârtească* (18r), **пърец҃ї̲и** = *părerii* (3v), **тоап̲ъ** = *toată* (14r), precum și suprascrierea etajată, în această poziție întâlnindu-se mai des grupul **нд**: **ав҃зинд̲** = *auzind* (71v), **нещиинд̲** = *neștiind* (38v), **в҃мблънд̲** = *umblând* (52r), **врънд̲** = *vrând* (13v).

Sunt scrise deasupra rândului și vocalele, în mod special **и** și **ѵ**, ca elemente componente ale diftongilor descendenți: **ав̲҃** = *au* (55v), **ев̲҃** = *eu* (23v), **фимеи̲** = *fimeii* (49r), **нѵмаи̲** = *numai* (74r), precum și **и** și **ѵ** în hiat: **аи̲че** = *aice* (57r), **ав̲҃зи** = *auzi* (5r), **ръв̲҃пъц̲** = *răutăț* (87r).

O ultimă precizare vizând suprascrierea se referă la faptul că pentru unele variante ale slovelor se atestă o întrebuințare particulară. Se are în vedere varianta ᵻ a semnului grafic **т**, preluat de alfabetul chirilic din scrierea cursivă greacă: **ѧвъцъᵻ҃ри** = *învățături*

[8] Transcris în ediție: *îr*, conform indicațiilor ortografice ale românei literare.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

(2r), **дєс̲пъ̲рци̲ꙋ** = *despărți**t*** (2v). Apariție specializată au și variantele grafice ѕ pentru slova **и**: **саѕ̲дипа** =*Sa**n**dipa* (1r), **стрєи̲ѕ̲** = *strei**n*** (62r), ѕ pentru **р**: **ф҃оаѕ̲тє** = *foarte* (16v) și ҃ pentru slova **с**, totdeauna surmontată de titlă: **є҃с̲тє** = *es**t**e* (6r), **ц҃о҃с̲** = *gio**s*** (25v).

Semne diacritice. Despre un sistem de semne diacritice consecvent întrebuințate în textul *Sandipa* nu poate fi vorba. Scribul folosește foarte rar *varia* sau accentul grav: **ѧпъраа̀тѹлѹ̲и̲** = *împără**à**tului* (7r). Utilizare variabilă a semnnului diacritic *titla*, având forma ᷍, se constată în abrevieri: **дᷯмнєзєѹ** = *Dumnezeu* (31r); cf. însă **дѹ̲мнєзєѹ** = *Dumnezeu* (1v), **дᷯмнє** = *Doamne* (83r). Cu *titlă*, dar sub altă formă, apare notată totdeauna slova **с** suprascrisă, de cele mai multe ori slova ѕ (vezi *supra*), slova **л**. Rar sunt surmontate de *titlă* slovele cu valoare numerică, fiind însoțite constant din ambele părți de *două puncte*: **:з:** (*7*, 1r) sau de două linioare: =**єї**= (*15*, 99v).

Ultimele semne diacritice folosite de copistul manuscrisului sunt *trema* (¨), care însoțește slova **ι**: **пєрсї̈є** =*Persi**e*** (1v), și *vrahia* (ˇ), pe care o întâlnim notată deasupra slovei **и**: **ѧ̌нцєлєпцїй** = *înțelepți**i*** (50r).

Erori de copiere[9]

Textul manuscrisului înregistrează un număr relativ mare de erori. De cele mai multe ori, se constată lipsa unei litere: *<a>cum* (72r), *c<e>* (67v), *cuvâ<n>tul* (19v), *da<u>* (29v), *deg<r>abă* (59r), *di<n>* (28r), *dintâ<i>* (92r), *dre<a>ptă* (16v, 21r), *făgădui<n>ţă* (2v), *fiin<d>că* (93v), *gi<u>ruinţă* (3r), *ia<r>* (20v, 27r, 31r), *ief<t>en* (88r), *împ<r>eună* (27r), *lemn<e>* (84r), *lu<c>ru* (49r), *mu<l>t* (36v), *pe<n>tre* (87v), *st<r>aşnică* (8r), *su<p>t* (52r), *şide<m>* (22v), *unil<e>* (96r), *va<i>* (95r) etc.

Se atestă și exemple în care lipsește o silabă: *ace<le>* (74v), *cuvinte<le>* (45r), *dure<re>* (54r), *mu<ie>re* (29v), *tutur<or>* (20r) sau chiar cuvinte: *<au>* (4v), *<cineva>* (40v), *<întrebă>* (37r), *<la>* (49r), *<lui>* (77v) etc.

Alteori au loc substituiri de litere: ***a**nui* pentru ***u**nui* (21v), *apu**n**e* pentru *apu**c**e* (20v), *av**a*** pentru *av**ea*** (10r), *av**i*** pentru *av**ea*** (24r), ***bu**rui* pentru ***bi**rui* (67r), *car**ă*** pentru *car**e*** (8v), ***g**rag* pentru ***d**rag* (43r), *împo**b**obi* pentru *împo**d**obi* (38r), ***m**asire* pentru ***p**asire* (19r), *slu**g**ii* pentru *slu**ț**ii* (22v), *n**i*** pentru *n**u*** (21r), *v**ai*** pentru *v**oi*** (36r), *vo**m*** pentru *vo**i*** (5r), *zgomo**n*** pentru *zgomo**t*** (28r) etc.

Surplus de litere se întâlnește, de exemplu, în: *fi**i**mei* (41r), *j**uu**peneasa* (17r), *într-o**o*** (22r), *prici**nn**a* (8v) etc.

Pe parcursul copierii, scribul comite greșeli, pe care, uneori le corectează, alteori le acoperă cu cerneală, rezultând numeroase pete.

Concluziile ce se desprind din analiza grafiei se reduc la următoarele.

Un număr relativ mare de slove folosite la copierea manuscrisului *Sandipa* au valori fonetice ușor de stabilit.

Alte slove, fiind polifone, înregistrează corespondenţe fonetice mai greu de precizat și ridică anumite probleme la transpunerea textului chirilic în limba română.

[9] Exemplele fiind numeroase, semnalăm doar unele. Toate cazurile erorilor se conțin în subsolul ediției (vezi Verebceanu 2017: 35–55; 67–89; 113–130).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

Influențată de scrierea cursivă greacă și de cea slavonă, grafia manuscrisului se caracterizează prin folosirea mai multor procedee de suprascriere a slovelor și, parțial, a unor semne diacritice, fără ca acestea să aibă vreo valoare strict fonetică.

Erorile de scriere, firești în procesul elaborării manuscrisului, nu se răsfrâng în mod direct asupra conținutului, în persoana lui Ioan Crăciun având un reproducător de copii cu o practică însemnată în folosirea alfabetului chirilic, cu o stăpânire bună a caligrafiei.

Referințe bibliografice

1. AVRAM, Andrei, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, 1964.

2. BĂRBULESCU, Ilie, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, 1904.

3. CHIVU, Gheorghe, *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de ~, București, 1993.

4. DENSUSIANU, Ovidiu, *Istoria limbii române. Vol. II. Secolul al XVI-lea.* Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București, 1961.

5. GHEȚIE, Ion, **u** *final la Neculce*. În: „Limba română", XX, 1971, nr. 5, p. 493–496.

6. GHEȚIE, Ion, *Contribuții la istoria trecerii lui* **ea** *la* **e** (**leage** > **lege**). În: „Limba română", XVII, 1968, nr. 6, p. 501–508.

7. GHEȚIE, Ion, *Noi contribuții la problema trecerii lui* **ea** *la* **e**: **leage** > **lege**. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXVII, 1977, nr. 1, p. 79–86.

8. GHEȚIE, Ion, *Din nou despre* **u** *final la Neculce*. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXIII, 1972, nr. 3, p. 309–311.

9. IONAŞCU, Al., *Cu privire la problema „diftongării" lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţia* **ă, e**. În: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* Bucureşti, 1958, p. 425-432

10. IORDAN, Iorgu, *Introducere la Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ed. a II-a, Bucureşti, 1959.

11. IVANESCU, Gheorghe, *Problemele capitale ale vechii române literare*. În: „Buletinul Institutului de Filologie Română ‹‹Alexandru Philippide››", vol. XI-XII (1944-1945), p. 422-424.

12. JAGHIĆ, I. V., *Rassujdenija iujnoi slaveanskoi i russkoi stariny o tserkovno-slaveanskom jazyke.* Sobral i obiasnil I. V. Jaghić, München, 1968.

13. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheţie, Bucureşti, 1997.

14. PĂTRUŢ, Ion, *Rostirea* **nouă, două** *etc.* În: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* Bucureşti, 1958, p. 661–665.

15. ROSETTI, Al., *Despre* **u** *final la I. Neculce*. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXIII, 1972, nr. 2, p. 167–169.

16. ROSETTI, Al., *Istoria limbii române. 1. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediţie definitivă, Bucureşti, 1986.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)

17. ROSETTI, Al., CAZACU, B., ONU L., *Istoria limbii române literare, vol I, De la origini până la începutul secolului al XIX-lea.* Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti, 1971.

18. STRUNGARU, Diomid, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice*. I. *Criteriile suprascrierii literelor*. În: „Limba română”, XI, 1961, nr. 5, p. 474–487.

19. TEODORESCU, Mirela, *Probleme de interpretare a grafiei textelor moldoveneşti* (*secolul al XVII-lea*). În: „Studii și cercetări lingvistice”, XXI, 1970, nr. 2, p. 157–170.

20. TEODORESCU, Mirela, GHEȚIE, Ion, *Manuscrisul de la Ieud*. Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de ~, București, 1977.

21. URSU, N. A., *Problema interpretării grafiei chirilice româneşti din jurul anului 1800*. În: „Limba română”, IX, 1960, nr. 3, p. 33–46.

22. VEREBCEANU, Galaction, *Un manuscris al* ***Sindipei*** *de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Text*. În: „Philologia”, 2017, nr. 1–2, p. 35–55, nr. 3–4, p. 67–89, nr. 5–6, p. 113–130.

23. VEREBCEANU, Galaction, *Considerații filologice asupra manuscrisului* ***Sandipa***. În: „Philologia”, 2019, nr. 3–4, p. 49–63.

24. VÎRTOSU, Emil, *Suprascrierea slovelor chirilice*. În: „Limba română”, VIII, 1964, nr. 2, p. 120–148.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:03 UTC)